

ПРОБЛЕМАТИКА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Шумейко Л. М.

ВСТУП

Сучасна світоглядна модель соціокультурного устрою зорієнтована на втілення головної прогресивної мети – створення «суспільства для всіх». В процесі демократизації українського суспільства набувають поширення ідеї гуманізації освіти та пріоритетів особистості. У лексикон входять поняття: «інтеграція», «інклюзія», «інклюзивне навчання», «Інклюзивна освіта», «особливі освітні потреби», а відтак, виникає проблематика їх потрактування та розрізнення. Прикметним при аналізованні феномену «інклюзивне навчання» є те, що воно подекуди вживається лише в контексті залучення в освітній процес осіб з певними вадами, більш того, саме поняття «інклюзія» чи «інклюзивність» інколи помилково синонімується з «інвалідністю».

Звернення до предмету нашого дослідження визначається потребою в осмисленні поняття «інклюзія» в контексті публічних дискусій про його імплементацію у вітчизняну мистецьку освіту. Актуальність дослідження проблематики інклюзивного навчання в мистецько-освітньому просторі обумовлена насамперед активним використанням даного поняття у вітчизняному законодавстві, в освітньому середовищі та суспільному житті. Тривалий час вітчизняна мистецька освіта спиралася на радянські парадигми і була розрахована передусім на формування професійних навичок у осіб, які мають відповідні творчі здібності, за умов відсутності відхилень у психо-фізичному здоров'ї. Відповідні зміни в законодавстві акцентували гуманістичні орієнтири у вихованні, розвитку та навчанні мистецтву, яке відтепер спрямоване на усіх без винятку громадян, незалежно від віку, у тому числі на осіб з інвалідністю та іншими особливими потребами.

Наразі в Україні є тенденція до запровадження сталої системи інклюзивної мистецької освіти, така діяльність спрямовується на проведення реформи освіти для осіб з особливими потребами. Незважаючи на наявність політичної волі щодо впровадження інклюзивного навчання в мистецьких закладах освіти, необхідним є створення нормативної та методичної бази для реалізації таких рішень; проведення організаційних, матеріально-технічних, просвітницьких,

навчально-професійних та інших заходів із метою формування системи інклюзивної освіти в мистецькому освітньому просторі¹.

Важливим кроком з боку держави є упровадження в 2021 році Національної стратегії зі створення «безбар'єрного простору» як поширення практик інклюзії. *Безбар'єрність* – це формування державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, у тому числі й у сфері мистецької освіти.

Зважаючи на це, на часі є здійснення аналітичної розвідки щодо особливостей та розрізнення понять: «інклюзія», «інклюзивне навчання», «особливі потреби», «особливі освітні потреби» та їх імплементації в сучасний мистецько-освітній просторі України.

1. Семантичний аналіз понять: «інклюзія», «інтеграція», «особливі потреби», «особливі освітні потреби»

Однією зі спроб визначити зміст виокремлених нами понять є їх семантичний аналіз. Передусім, слід зазначити, що у вітчизняну освітню та соціокультурну політику базовий термін «інклюзія», на основі якого вибудовуються подальші смислові конструкти та категорії, прийшов з-за кордону. Поняття *інклюзія* (від англ. *inclusion* – включення, залучення) символізує собою збільшення ступеня залученості усіх громадян у соціумі, де забезпечено інтеграцію всіх без виключення верств населення, включаючи осіб з обмеженими можливостями, у тому числі й осіб з інвалідністю. Вважається, що за змістом інклюзія є близькою до терміну *інтеграція* (від лат. *integration* – поповнення, відновлення, об'єднання частин у ціле).

Термінологічно інклюзія та інтеграція ідентичні «участі» та «доступу», проте, як стверджує у своїх ґрунтовних дослідженнях вчена А. Колупаєва, осмислюючи дані поняття в освітній сфері, вони значно різняться суттєвими відмінностями: «За інтеграції діти з різними (відмінними) здібностями залучаються до існуючої освітньої системи; педагогічні зусилля спрямовуються на те, аби допомогти дитині пристосуватися до існуючої моделі шкільної освіти (проведення уроків, умови шкільного життя тощо). <...> Водночас інклюзія передбачає, що від самого початку всі діти належать до системи масової освіти. Отже, про потребу «пристосувати» дитину до освітнього середовища взагалі не йдеться, адже вона вже є частиною цієї системи. Мета інклюзії

¹ Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти : веб-сайт. URL: <https://arts.gov.ua/misteczka-osvita/inklyuzyvne-navchannya/>

полягає в тому, щоб кожний навчальний заклад був заздалегідь готовий прийняти дітей з різними (відмінними) здібностями»².

Поняття **особливі потреби** давно увійшло у вжиток як у нормативних документах, так і в коло освітян, проте, чітке його тлумачення досі відсутнє. Формуючи уявлення про особливі потреби особистості, варто виокремити наступні:

- інвалідність;
- незначні порушення здоров'я;
- соціальні потреби;
- обдарованість.

Історія появи терміну **особливі освітні потреби** (ООП) сягає 1994 року, відколи у рамках Всесвітньої конференції у місті Саламанка (Іспанія), організованої урядом Іспанії у співпраці з ЮНЕСКО, було прийнято **Декларацію про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами**³ та **Рамки Дій щодо освіти осіб з ООП**. Спираючись на «Загальну декларацію прав людини» 1948 року, Саламанська декларація підтверджує прихильність до «Освіти для Всіх» та визнає невідкладність і необхідність освіти дітей, молоді та дорослих з особливими освітніми потребами в рамках звичайної. Представники 92 урядів і 25 міжнародних організацій узяли на себе зобов'язання впроваджувати в своїх національних системах освіти філософію інклюзії. Керуючись **Рамками Дій** «школи повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві або інші особливості». У Декларації надано основне визначення «особливих потреб», які стосуються людей, чиї потреби залежать від розумової недостатності або від труднощів у навчанні, які виникають на певних його етапах.

У процесі навчання та соціалізації будь яка особистість стикається із певними труднощами у навчанні, причиною яких можуть бути спеціальні **особливі потреби**, серед яких слід виокремити:

1. **Порушення здоров'я (фізичного/психічного)** – особи з інвалідністю; особи з незначними психічними відхиленнями; особи що потребують фізичної реабілітації; особи, вразливі в результаті ВІЛ / СНІДу та інших хронічних, набутих чи вроджених проблем зі здоров'ям.

2. **Психологічні потреби** – особи, що потребують психологічної допомоги; жертви насильства; особи з відхиленнями в поведінці.

² Колупасва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія / А.А. Колупасва, О.М. Таранченко. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

³ Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

3. **Соціальні потреби (складна життєва ситуація)** – біженці; внутрішньо переміщені особи (переселенці); сироти; жертви збройних і міжнаціональних конфліктів; жертви екологічних і техногенних катастроф; жертви стихійних лих; особи, які проживають в малозабезпечених сім'ях; особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях; маргінали.

4. **Географічна** – іноземці.

5. **Старший зрілий вік** – особа зрілого віку.

6. **Вагітність та материнство** (у тому числі підліткові).

7. **Військова** – учасники АТО; учасники бойових дій; солдати строкової служби, ветерани війни.

8. **Належність до меншин** – приналежність до релігійних організацій, а також до мовних та/або етнічних меншин.

9. **Обдарованість** – талановиті особи; особи, які потребують надвисокого рівня освіти та спеціальних освітніх програм підвищеної складності; особи, які мають високі спортивні досягнення; особи, які мають високі художні (акторські, музичні, спортивні, лідерські) здібності та досягнення⁴.

Рамки дій Саламанської Декларації окремо спираються на *Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю*, прийнятї 1993 року у рамках резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Невід'ємною частиною національних планів по досягненню освіти для всіх є практика залучення дітей з інвалідністю. Залежно від порушення виокремлюють такі категорії суб'єктів навчання:

- особи із порушенням зору;
- особи із порушенням слуху;
- особи із порушеннями опорно-рухового апарату;
- особи, що мають мовленнєві порушення;
- особи із порушенням інтелекту;
- особи зі складною структурою порушень;
- особи з емоційно-вольовими порушеннями;
- особи із затримкою психічного розвитку (розлад аутистичного спектру (РАС) – синдром Каннера, Ретта, Аспергера, дезінтегративний розлад).

У ході наукової розвідки потребує уточнення також представлена нижче термінологія, яка використовується нами відповідно до чинного законодавства України. Відтак, Закон України «Про реабілітацію осіб з

⁴ Ткачук В., Счкало Ю. Класифікація студентів ВНЗ з особливими освітніми потребами. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. С. 91–93. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274633.pdf>

інвалідності в Україні» (2017) потрактує поняття *особа з інвалідністю* як повнолітню особу зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність⁵. *Інвалідність* – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. *Втрата здоров'я* – наявність хвороб і фізичних дефектів, які призводять до фізичного, душевного і соціального неблагополуччя.

Детальний аналіз виокремлених ключових понять, що стосуються заявленої проблематики дозволяє нам дійти висновків, що інклюзія являє собою процес включення усіх без винятку громадян в активне суспільне життя і змогу долучатися до освітнього процесу, у тому числі й тих осіб, які мають підтверджену інвалідність – набуті чи вроджені вади. Варто підкреслити, що не лише особи з інвалідністю, а й ті, хто має перелічені вище особливі потреби, потребують створення спеціального освітнього середовища, підготовлених фахівців, відповідних методик навчання, освітніх програм тощо.

2. Історико-ретроспективний погляд на формування поняття «інклюзивне навчання» та «особливі освітні потреби» у вітчизняному нормативно-правовому полі

Аналіз генези поняття «інклюзивне навчання» у вітчизняному нормативно-правовому полі спонукає до здійснення історико-ретроспективного погляду на причини його появи та етапи формування в українському законодавстві. Право громадян на освіту від початку здобуття Україною незалежності регулюється Конституцією та Законом України «Про освіту» 1991 року (Ст. 3). Втім, ще у 2005 році Закон України «Про освіту» (втратив чинність) містив фразу: «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку <...> не можуть навчатися в масових навчальних закладах» (Ст. 30). Для дітей та підлітків, які потребують особливих умов виховання та навчання створювали спеціальні загально-освітні школи-інтернати, школи, дитячі будинки, спеціальні професійні училища та інші навчально-виховні заклади.

13 грудня 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято *Конвенцію про права людей з інвалідністю*, яка стала першим міжнародним договором про права людини у XXI столітті. Україна

⁵ Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (Редакція від 01.01.2024) № 2249 – VIII від 19.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16>

цього ж дня підписала документ, ратифікувала його 16 грудня 2009 року, договір набув чинності у березні 2010 року. Згідно 24 статті Конвенції, відтепер головним обов'язком держави є реалізація інклюзивної моделі освіти.

У період із 2008 по 2012 роки із метою підтримки інклюзивної освіти для дітей було створено «Мережу на підтримку інклюзії. Школа – для всіх», що об'єднала батьківські групи, навчальні заклади, громадські організації, які просували політику інклюзивного навчання на всіх рівнях суспільства. Добірка практичних матеріалів «Індекс інклюзії», яка на сьогоднішній день перекладена 32 мовами світу, стала важливим здобутком, адже має практичні поради щодо планування дій зі створення та розвитку в навчальних закладах інклюзивного навчального середовища для усіх учасників навчального процесу.

Закон України «Про освіту», прийнятий 5 вересня 2017 року, визначає досліджувані нами ключові поняття. Нижче наведено перелік деяких нормативно-правових документів, що складають правову основу інклюзивної освіти в нашій країні.

Постанови Кабінету Міністрів України:

- від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр»;
- від 09 грудня 2020 року № 1289 «Про затвердження порядку забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти»;
- від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»;

Накази Міністерства освіти України:

- від 12 січня 2016 року № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти»;
- від 16 квітня 2018 року № 367 «Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти».

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (пункт 20 частини першої Статті 1 Закону України «Про освіту», далі – Закон).

Згідно Статті 19 Закону, діти з особливими освітніми потребами (інвалідністю) мають право на:

- дистанційну та індивідуальну форми навчання;
- психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу;

- інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах;
- «підлаштовані» для їхніх потреб загальноосвітні школи і класи, тобто на відповідні архітектурні перепланування;
- корекційних педагогів, тьюторів, психологів;
- адаптовані навчальні плани та програми, методи та форминавчання, ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою⁶.

При потрактуванні терміну *інклюзивна освіта* було проаналізовано визначення, які містяться в головних міжнародних документах: Стандартних правилах урівняння можливостей інвалідів ООН, Декларації прав дитини ООН, Саламанській декларації та програмі дій з навчання осіб з особливими потребами, Міжнародних консультаціях із питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами. Міністерство освіти і науки України визначає *інклюзивне навчання* як систему освітніх послуг, що гарантовані державою й базуються на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість. Інклюзивне навчання – це створення в спільному просторі особливого підходу до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Цей підхід передбачає додаткові елементи навчального процесу – індивідуальний план розвитку дитини, спеціально облаштоване місце та належні умови для неї⁷.

Вітчизняні науковці та педагоги-практики активно досліджують дану проблематику. У ході нашої розвідки хочемо виокремити рекомендаційний бібліографічний показчик «Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики» (укладач Л.Айдарова, 2017), у якому представлено 575 наукових джерел, присвячених питанню виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами⁸.

Окремої уваги заслуговують видання: «Інклюзивне навчання у школі: посібник для директорів закладів освіти» (2023 р.), а також

⁶ Закон України «Про освіту» (2017). (Редакція від 04.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁷ Міністерство освіти і науки України. : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inplyuzivne-navchannya>

⁸ Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики : реком. бібліогр. покажч./ Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад. Л. Г. Айдарова; відп. ред.

О. Г. Коробкіна Харків : ХНПУ, 2017. 57 с. URL: <http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/inplyuzivna%20osvita.pdf>

онлайн-посібник «Впроваджуємо інклюзію у заклади освіти», який було створено за сприяння Уряду Канади⁹.

3 грудня 2020 року ознаменовано Наказом Президента України № 533/2020 «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні», згідно якого «Кабінету Міністрів України із залученням Національного інституту стратегічних досліджень, представників державних органів та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, вчених, експертів, з урахуванням кращого вітчизняного та міжнародного досвіду розробити та затвердити до 12 квітня 2021 року Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні, спрямовану на поширення практик інклюзії, недискримінації, упровадження принципів доступності та універсального дизайну для забезпечення рівних можливостей для всіх суспільних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю, літніх людей, молоді, жінок, а також батьків малолітніх дітей та дітей з інвалідністю»¹⁰.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»¹¹.

У 2021 році за ініціативи першої леді України Олени Зеленської «Без бар'єрів» прийнята Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року та затверджений план заходів з її реалізації на 2021 та 2022 роки.

«Безбар'єрність – це філософія суспільства без обмежень. Це про внутрішню готовність створювати середовище, у якому буде комфортно всім. До Плану заходів залучена потужна команда – це представники влади разом із представниками громадськості. Я б навіть назвала це не План заходів, а План змін. І це про зміни, які можуть бути втілені в найближчі два роки та мають сприяти тому, щоб безбар'єрність стала новою суспільною нормою», – наголосила перша леді України Олена Зеленська¹².

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 року № 1041-р «Про затвердження плану заходів на IV квартал

⁹ Інклюзивне навчання у школі: посібник для директорів закладів освіти. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/>

¹⁰ Указ Президента України № 533/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>

¹¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

¹² Безбар'єрність. Міністерство соціальної політики України : веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/bezbaremnist.html>

2022 року з реалізації національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»¹³.

3. Інклюзивна мистецька освіта в сучасному просторі України

Інклюзивне навчання в мистецькій школі – це передусім новий підхід до навчання та виховання, який вимагає відповідного кадрового забезпечення, особливої підготовки фахівців, упровадження та застосування численних інновацій, формування відповідного теоретичного та методичного підґрунтя (методичної літератури, навчальної літератури з фаху та навчальних дисциплін), придбання відповідного обладнання, підвищення оплати праці педагогічних працівників. Значною проблемою мистецько-освітньої сфери постала підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів – професійних фахівців для навчання осіб з ООП. Отже, очевидною постала необхідність у системних кроках із боку держави.

У лютому 2019 року Міністерство культури України здійснило моніторинг інформації щодо кількості здобувачів з інвалідністю, які навчаються в мистецьких школах. В опитування взяла участь 551 мистецька школа із 20 областей України (окрім міста Києва). Кількість учнів з вадами розвитку в областях варіювалася від 40 до 250, складаючи загальну кількість більш ніж 2000 осіб у рік (не враховуючи інформацію про 5 областей, які не брали участь в моніторингу)¹⁴.

21 серпня 2019 року Постановою Кабінету Міністрів України № 779 «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» визначено Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти¹⁵.

На початку грудня 2019 року відбулася *Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи», за результатами якої було видано однойменний науково-методичний збірник із тезами доповідей вітчизняних науковців та провідних педагогів, які мають практичний досвід роботи з дітьми, що мають фізичні та/або психологічні вади розвитку й належать до категорії*

¹³ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 року № 1041-р «Про затвердження плану заходів на IV квартал 2022 р. з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2022-%D1%80#Text%20https://naiu.org.ua/project-naiu/mystetska-osvita-bez-obmezen/>

¹⁴ Бриль М. М. Проблемні аспекти впровадження інклюзії в мистецькій освіті : наук.-методич. зб. матеріалів Всеукраїнської конференції з міжнародною участю. *Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи*. (6–7 грудня 2019, м. Київ). С.284–295.

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF#Text>

ООП¹⁶. У виданні представлено моделі психолого-педагогічного й соціально-педагогічного досвіду роботи, а також дієві пропозиції щодо впровадження інклюзивного навчання в мистецько-освітньому просторі України.

Феномен інклюзивного навчання в сучасному вітчизняному мистецько-освітньому просторі розглядається багатьма вітчизняними вченими, педагогами-практиками, які зробили власний внесок у скарбничку висвітлення даної проблематики, зокрема: М. Бриль, Т. Житник, О. Ляшенко¹⁷, Т. Пахомова, Г. Смоленцева. Варто також виокремити імена та ґрунтовні праці вітчизняної дослідниці А. Колупасової: монографія «Інклюзивна освіта: від основ до практики» (2009, 2016), навчально-методичні посібники цієї ж авторки: «Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами» (2010), «Основи інклюзивної освіти» (2012).

Значний внесок у розкриття проблематики психолого-педагогічних аспектів інклюзивного навчання, професійної підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзії, а також важливих складових інклюзивної мистецької освіти, зробили провідні педагоги з різних куточків України: І. Бауріна, С. Бондар, А. Єсіна, Л. Ковченко, Т. Колтунова, А. Константиненко, О. Рябоконт, О. Підгорнова, Г. Сагалова, С. Хлебик. Вивченням міжнародного досвіду мистецької освіти для людей з особливими освітніми потребами займалися: В. Барзишева, А. Колесник, І. Крупська, Н. Нестеренко, І. Панасенко, Л. Сіньковська. Проблематику організації освітнього простору відповідно до навчальних напрямків висвітлюють: Л. Андруховч, О. Безклинська, Ю. Володіна, Л. Назар, Г. Сагалова (*музикотерапія*); О. Білявська, Г. Будущева-Довгаль (*пісочна терапія*); Т. Задорожко, Т. Кутняхова, В. Мартинюк, Л. Орел, В. Сандуца, Т. Сметаніна, А. Шугай (*образотворче та декоративно-прикладне мистецтво*); Є. Воропаєв, І. Полєвіков, О. Подстєпна, О. Сухобрусова, С. Штирбул (*фортепіано*); Л. Патєтюріна (*хореографія*); О. Переверзєва (*вокальне мистецтво*); А. Єсіна (*театральне мистецтво*). Планування професійної підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзії із позицій конкретних вад у осіб, що здобувають мистецьку освіту, вивчають: І. Бауріна; П. Зоріна, О. Підгорнова, Л. Ковченко, М. Крук, Л. Малюга, Н. Руппа (*вади зору*);

¹⁶ Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи: зб. матеріалів Всеукр. аук.-практ. конф. (з міжнар. участю), 6–7 груд. 2019 р. / за заг. ред. М. М. Бриль. Київ: ДНМЦЗКМО, 2019. 420 с.

¹⁷ Ляшенко О.Д. Інклюзивна мистецька освіта: інноваційна проблема XXI ст. : зб. Матеріалів науково-практ. конф. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття*, 16-17.10.2014. м. Київ. С. 483 – 491.

І. Фокт (*гіперактивність*); Т. Малаєва (*порушення мовлення*); Л. Патетюріна (*Синдром Дауна*); Т. Задорожко, В. Сандуца (*вади слуху*).

27 січня 2020 року (Наказ МКІП № 339) було затверджено **Концепцію інклюзивної мистецької освіти**¹⁸, а також **План заходів з реалізації Концепції інклюзивної мистецької освіти** (Наказ МКІП від 22 квітня 2020 року № 1668)¹⁹.

Основними принципами Концепції визначено:

- дитиноцентризм, людиноцентризм, індивідуальний вибір освітніх траєкторій, форм та методів навчання з урахуванням інтересів учня;
- протидія всім формам дискримінації та ксенофобії;
- варіативність освітніх програм у мистецьких школах та коледжах, які враховують можливості навчання за ними осіб з особливими потребами;
- безперешкодний доступ, розумне пристосування та універсальний дизайн мистецько-освітніх закладів;
- активне включення до освітнього процесу всіх його учасників на засадах педагогіки партнерства, створення умов для співтворчості;
- інституційне партнерство між мистецькими школами і коледжами, інклюзивно-ресурсними центрами та спеціальними корекційними школами.

Із метою реалізації положень Концепції інклюзивної мистецької освіти у 2020–2021 роках Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП) спільно з ВГО «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» оголосило результати конкурсного відбору учасників пілотного проекту, до якого увійшли:

1. Борівська школа мистецтв, смт Борова Київської області
2. Дитяча школа мистецтв № 5 ім. І. О. Дунаєвського, м. Харків
3. Дитяча музична школа № 8 м. Одеси
4. Жванецька дитяча школа мистецтв, Жванецька ОТГ Хмельницької області
5. Школа мистецтв м. Кам'янського Дніпропетровської області
6. Тетіївська дитяча музична школа, м. Тетіїв Київської області
7. Стрийська дитяча школа мистецтв, м. Стрий Львівської області
8. Ковельська школа мистецтв, м. Ковель Волинської області

¹⁸ Концепція розвитку інклюзивної мистецької освіти. Проект. URL: [http://lysianka-rv-rmk.edukit.ck.ua/Files/downloads/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20\(%D0%B F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82\).pdf](http://lysianka-rv-rmk.edukit.ck.ua/Files/downloads/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20(%D0%B F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82).pdf)

¹⁹ План заходів з реалізації Концепції інклюзивної мистецької освіти. Веб-сайт: ДНМЦЗКМО. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/2020/05/plan-zahodiv-z-realizaciyi-konceptziji-inklyuzyvnoyi-mysteczkoyi-osvity/>

9. Дитяча музична школа № 13 ім. М. Т. Коляди, м. Харків
10. Дитяча музична школа № 36, м. Києва
11. Конотопська дитяча музична школа №1, м. Конотоп Сумської області
12. Мала академія мистецтв ім. Р. Кириченко м. Полтави
13. Прилуцька дитяча музична школа ім. Л. М. Ревуцького, м. Прилуки Чернігівської області
14. Сквирська дитяча школа мистецтв, м. Сквиря Київської області
15. Дитяча музична школа № 9 м. Києва
16. Дитяча музична школа № 3 м. Черкаси
17. Запорізька дитяча музична школа № 1

Протягом 2022–2021 років було успішно реалізовано I та II етапи пілотного проекту «Мистецька освіта без обмежень», третій етап було заплановано на 2022 рік. У рамках II етапу пілотного проекту «Мистецька освіта без обмежень» взяло участь 23 мистецькі школи та 5 фахових мистецьких коледжів, які представляють 18 регіонів України. Було проведено аудит доступності цих закладів. 11 мистецьких шкіл розробили індивідуальні плани заходів з усунення бар'єрів до 2023 року. Дитяча музична школи м. Прилуки Чернігівської області у 2021 році виграла та реалізувала проект з інклюзії за підтримки Українського культурного фонду.

*«Сьогодні школа має дуже швидко пристосовуватися до індивідуальних потреб дітей та адаптувати свою діяльність до викликів, пов'язаних із безпекою, воєнним станом, вимушеним переміщенням громадян на безпечні території, руйнуваннями інфраструктури тощо. Повномасштабна війна в Україні внесла свої корективи й у термін «діти з особливими освітніми потребами» – його тепер можна застосувати для значно більшої кількості учнів», – зазначив Голова Державної служби якості освіти Руслан Гурак*²⁰.

У достатньо короткий термін створено важливі методичні посібники, які наразі розташовані на сайті Державного агентства з питань мистецтв та мистецької освіти: «Індекс інклюзії: заклади мистецької освіти», «Нотна система Луї Брайля як основа ефективного навчання дітей з порушенням зору в мистецькій школі. Практично-методичні рекомендації», «Мистецькі школи: доступні освітнє середовище»²¹, «Мистецькі коледжі: доступне освітнє середовище»²², «Анкета аудиту

²⁰ Інклюзивне навчання в умовах війни: як зберегти якість. Державна служба якості освіти України. Веб-сайт. URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-v-umovakh-viyni-yak/>

²¹ Мистецькі школи: доступне освітнє середовище. Посібник / Автори: Байда Л.Ю., Грибальський Я.В., Журбенко О.М. Київ : ВГО НАІУ, 2020. 36 с.

²² Мистецькі коледжі: доступне середовище. URL: <https://drive.google.com/file/d/1JZ206F17u6hSODIF35QwquoaMkpXXXF/view?ts=61b21c1d>

архітектурної доступності. Методичні рекомендації для мистецьких закладів»²³. Для працівників, що залучені до роботи в інклюзії та інших програмах, що передбачають роботу з дітьми-інвалідами створено сертифікований онлайн-курс: «Орф-підхід для людей з інвалідністю. Інклюзія в мистецькій освіті»²⁴.

Важливо наголосити, що згідно *Концепції сучасної мистецької освіти* (Наказ Міністерства культури України від 20 грудня 2017 року № 1433): «Найважливіша місія сучасної мистецької освіти – виявляти, плекати й розвивати здатність до творчості в кожного, хто виявив здібності та бажання навчатися мистецтву. <... >. Сучасна мистецька школа працює як в системі позашкільної освіти, так і в системі освіти дорослих, надаючи їм можливість здобувати відповідні компетентності відповідно до їх мистецько-освітніх потреб. <... >. Сучасна мистецька школа надає мистецько-освітні послуги для різних категорій громадян без вікових обмежень, а також є середовищем інклюзивної мистецької освіти початкового рівня»²⁵.

Розмірковуючи у даному напрямку, знову повертаємось до визначення «особливі освітні потреби». Детальний обґрунтований аналіз даного феномену надає дослідниця А. Замша, яка акцентує увагу на тому, що «педагогічна наука досі не пропонує загально прийнятого визначення поняття «особливі освітні потреби» і почасти вчені обґрунтовують необхідність відмови від його використання. На заміну цьому поняттю пропонуються такі терміни як «атипові потреби розвитку», «додаткові потреби розвитку», «бар'єри в учінні та залученні особи до освітнього середовища», «додаткові навчальні потреби». Поняття «особливі освітні потреби» не обмежується його переважним використанням суто стосовно осіб, які мають порушення розвитку, а й охоплює категорію обдарованих та талановитих людей, представників меншин та соціально незахищених верств населення, тобто усіх тих, хто потребує створення відмінних від звичних умов здобуття освіти»²⁶.

У цьому контексті важливими стали дієві кроки з боку держави по перейменуванню державних спеціалізованих мистецьких шкіл інтернатного типу для обдарованих дітей. Постановою Кабінету

²³ Анкета аудиту архітектурної доступності. Методичні рекомендації для мистецьких закладів. URL: https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/anketa-architectureaccessibility_v021.pdf

²⁴ Орф-підхід для людей з інвалідністю. Інклюзія в мистецькій освіті. URL: <https://orffcourse.org.ua/lections/1>

²⁵ Концепція сучасної мистецької освіти. Законодавство. Веб-сайт Державного агентства з питань мистецтв та мистецької освіти. URL: <https://arts.gov.ua/misteczka-osvita-zakonodavstvo/>

²⁶ Замша А.В. Генеза змісту поняття «особливі освітні потреби». DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-5>

Міністрів України «Про затвердження Положення про мистецький ліцей» від 23 грудня 2020 року № 1313 визначено порядок утворення, основні засади діяльності та правовий статус мистецького ліцею. Відтепер державний мистецький ліцей має у своєму складі **пансіон** із частковим або повним утриманням учнів за рахунок коштів державного бюджету. Державні мистецькі ліцеї мають сучасні програми та методiku навчання, які допомагають учням розвивати свої таланти й навички в різних галузях мистецтва, створюють умови для поглибленого вивчення мистецької діяльності, сприяють формуванню молодих митців та інтелектуалів, які здатні стати лідерами в галузі мистецтва й культури, чий досягнення та внесок у мистецьку сферу мають вагоме значення для суспільства²⁷.

Формуючи подальше уявлення про виокремлену категорію «особи з особливими потребами», усвідомлюємо важливість започаткованої на національному рівні стратегії України по створенню «безбар'єрності» як загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності. Безбар'єрним середовищем визнається простір необмежених можливостей, в якому відсутні дискримінація, соціальні упередження та стереотипи, враховуються інтереси та потреби кожного громадянина. Безбар'єрна Україна – це не відокремлена територія зі специфічними умовами для людей з обмеженими можливостями, не сукупність норм і правил – це новий досконалиший формат існування рівних людей між собою²⁸.

Безбар'єрність як поширення практик інклюзії в мистецько-освітньому просторі дедалі набуває актуальності. Відтак, у 2022 році на базі Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини відбувся Всеукраїнський науково-методичний онлайн-семінар «Безбар'єрність в освіті: практичні аспекти та перспективи», висвітлено тему можливостей використання мобільних застосунків з учнями ООП в умовах інклюзивного навчання: «Всеукраїнська школа онлайн», Digital Inclusion (україномовний застосунок для безбар'єрного спілкування) та «Аудіоказки українською» для освітніх цілей через методи арт-терапії²⁹.

²⁷ Шумейко Л.М. Державні мистецькі ліцеї: генеза та сучасні культуротворчі процеси. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип 4. С. 281-290. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.39>

²⁸ *Безбар'єрність*. Веб-сайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcp.gov.ua/bezbar-yernist/novyny/>

²⁹ *Безбар'єрність в освіті: практичні аспекти та перспективи*. URL: <https://fpo.udpu.org.ua/index.php/home/novyny/663-bezbar-ernist-v-osviti-praktichni-aspekti-ta-perspektivi>

В грудні 2023 року в Одесі відбулася регіональна конференція «Безбар'єрність: мистецтво та освіта», яка об'єднала близько 250 фахівців. У рамках заходу було проведено навчально-практичний семінар «Організація мистецької освіти для дітей з особливими освітніми потребами в мистецьких школах». Об'єднання дорослих, молоді та дітей у навчально-виховних акціях і процесах, у культурних і мистецьких заходах, таких як фестивалі, концерти, виставки, спектаклі тощо, веде до створення соціальної інтеграції, згуртованості. Досвідом роботи з дітьми з інвалідністю поділилися керівники одеської Мистецької школи № 8, фахівці з хібукі-терапії із центрів Kinder Velt (м. Одеса), керівник телевізійного культурно-мистецького проекту за підтримки УКФ «ДІМ: Дитяча Інклюзивна Медіастудія», голова Veselka TV – Громадське дитяче інтернет-телебачення і радіо Діна Ібрагімова³⁰.

На початку 2024 року із метою забезпечення реалізації проєктів Міністерства культури та інформаційної політики України з питань безбар'єрності, гендерної рівності та ментального здоров'я у підприємствах, установах та організаціях сфери управління МКІП було визначено відповідальних осіб з-поміж заступників керівників закладів. Основні завдання, покладені на відповідальних осіб:

- надання методичної та консультаційної допомоги працівникам та 11 особам, які отримують культурні послуги;
- організація заходів з питань формування державної політики з безбар'єрності, гендерної рівності та ментального здоров'я.

Окрім цього, МКІП розробило типові Положення про відповідальну особу з питань безбар'єрності, гендерної рівності та ментального здоров'я на підприємствах в установах і організаціях сфери управління Міністерства³¹.

Від початку російської агресії на території України у 2014 році та після повномасштабного вторгнення держави-агресорки 24 лютого 2022 року заклади культури і мистецтва потерпають від вандалізму загарбників та постійно знаходяться під загрозою. Абсолютно кожен громадянин України, не залежно від віку, опинився в ситуації складних випробувань, життєвих труднощів, постійної психологічної напруги. Нагальною постала проблема збереження ментального здоров'я; діти, які виїхали за кордон отримали подвійне освітнє навантаження – у рамках інтеграції навчатися у країні тимчасового проживання й

³⁰ В Одесі відбулася конференція на тему безбар'єрності у мистецькій освіті. URL: <https://odessamedia.net/news/v-odesi-vidbulasya-konferentsiya-na-temu-bezbar-ernosti-u-mistetskij-osviti>

³¹ Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>

водночас дистанційно опанувувати навчальну програму в українських освітніх закладах.

Роль мистецтва у цих умовах набула терапевтичного ефекту, а мистецько-освітні простори постали надійними платформами, які сприяють подполянню безбар'єрів, успішній інклюзії (включенню) в соціальне життя осіб із різноманітними особливими (у тому числі й освітніми) потребами.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження маємо підстави констатувати – не зважаючи на те, що поняття «інклюзія» досить давно увійшло у вжиток як у нормативних документах, так і у коло освітян, донині виникають труднощі його розрізнення в контексті співвідношення із поняттям «особливі потреби». Дефініція «інклюзія», яке було запозичене з-за кордону, стало усталеним варіантом для вжитку у вітчизняному законодавстві у словосполученнях «інклюзивне навчання», «інклюзивна освіта» як таке, що передбачає «освіту для всіх», проте, не в контексті «пристосування» особистості до освітнього середовища, а навпаки, – «пристосування» самого освітнього середовища до потреб особистості. Інклюзія (інклюзивність) акцентує увагу на «включеності» в освітній процес абсолютного кожної особистості, у якій при цьому може бути наявний широкий спектр особливих психофізичних та соціальних потреб.

Досліджено імплементацію на законодавчому рівні понять: «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивна освіта» в мистецько-освітній простір. У результаті частково проаналізованої наявної джерельної бази – науково-методичних посібників, статей провідних науковців та педагогів-практиків тощо, маємо дійти висновку, що терміни «інклюзія» у сфері мистецької освіти зазвичай використовуються суто в контексті осіб з інвалідністю та психофізичними вадами, що протирічить самому значенню даної дефініції.

У ході наукової розвідки акцентовано увагу на перейменованні державних спеціалізованих мистецьких закладів, колишніх шкіл-інтернатів, на мистецькі ліцеї, як осередки виховання обдарованих дітей та молоді, які також належать до осіб з особливими освітніми потребами, оскільки потребують значної уваги, створення відповідного мікро- та макросередовища, професійного підходу та відповідного високоякісного матеріально-технічного забезпечення.

Приділено увагу започаткованій на державному рівні стратегії «безбар'єрності», яка проголошує формування простору необмежених можливостей і загальної інклюзії – тобто включення в процеси

безперешкодного доступу абсолютно всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, у тому числі до сфери культурно-мистецької освіти.

Відтак, доречним буде використання понять «інклюзивність» та «безбар'єрність» не лише як синонімічних понять, а й у якості сформованих нами словосполучень: «інклюзія безбар'єрності», «інклюзія у безбар'єрний простір».

АНОТАЦІЯ

Представлено результати аналітичного, історико-ретроспективного та культурологічного дослідження проблематики інклюзивного навчання в сучасному мистецько-освітньому просторі України.

Семантичний, аналітичний та культурологічний аналіз понять «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивна освіта» дозволив нам дійти висновків, що базове у даних словосполученнях поняття «інклюзія» передусім являє собою процес включення усіх без винятку громадян в активне суспільне життя, змогу долучатися до освітнього процесу у тому числі й тих осіб, які мають особливі потреби, у тому числі інвалідність, набуті чи вроджені психофізичні вади. Акцентовано увагу, що особи з особливими потребами потребують створення спеціального освітнього середовища, підготовлених фахівців, відповідних методик навчання, освітніх програм тощо.

Історико-ретроспективний погляд на формування понять «інклюзивне навчання» та «особливі потреби» у вітчизняному нормативно-правовому полі дозволив простежити еволюцію їх імплементації в освітню сферу. Досліджено динаміку упровадження інклюзивного навчання в сучасному мистецько-освітньому просторі як новий підхід до навчання та виховання, який вимагає відповідного кадрового забезпечення, особливої підготовки фахівців, упровадження та застосування численних інновацій, формування відповідного теоретичного та методичного підґрунтя (методичної літератури, навчальної літератури з фаху та навчальних дисциплін), придбання відповідного обладнання, підвищення оплати праці педагогічних працівників.

Наголошено, що дієвим кроком з боку держави стало упровадження Національної стратегії зі створення «безбар'єрного простору», спрямованого на поширення практик інклюзії, недискримінації, формування принципів доступності та універсального дизайну для забезпечення рівних можливостей для всіх суспільних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю, літніх людей, молоді, жінок, а також батьків малолітніх дітей та дітей з інвалідністю.

Доведено, що поняття «інклюзивне навчання», «особливі потреби» та «безбар'єрність» в мистецько-освітньому просторі не обмежується їх використанням суто стосовно осіб, які мають порушення розвитку, а й охоплює усіх тих, хто потребує створення відмінних від звичних умов здобуття освіти. Виявлено, що в сучасних умовах війни мистецтво набуло терапевтичного ефекту, а мистецько-освітні простори постали надійними платформами, які сприяють безбар'єрній інклюзії (включенню) під гаслом «мистецтво для всіх».

Література

1. Анкета аудиту архітектурної доступності. Методичні рекомендації для мистецьких закладів / Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти. URL: https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/anketa-architectureaccessibility_v021.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

2. *Безбар'єрність / Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mcip.gov.ua/bezbar-yernist/novyny/> (дата звернення: 18.03.2024).

3. *Безбар'єрність в освіті: практичні аспекти та перспективи / Факультет початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. URL: <https://fpo.udpu.org.ua/index.php/home/novyny/663-bezbar-ernist-v-osviti-praktichni-aspekti-ta-perspektivi> (дата звернення: 18.03.2024).

4. Бриль М. М. Проблемні аспекти впровадження інклюзії в мистецькій освіті. *Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи* : наук.– методич. зб. матеріалів Всеукраїнської конференції з міжнародною участю, м. Київ, 6–7 грудня 2019 р. Київ, 2019. С. 284–295.

5. В Одесі відбулася конференція на тему безбар'єрності у мистецькій освіті. *Інформаційне агентство Одеса-медіа* : веб-сайт. URL: <https://odessamedia.net/news/v-odesi-vidbulasya-konferentsiya-na-temu-bezbar-ernosti-u-mistetskij-osviti> (дата звернення: 18.03.2024).

6. Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти : веб-сайт. URL: <https://arts.gov.ua/misteczka-osvita/inklyuzyvne-navchannya/> (дата звернення: 11.03.2024).

7. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/> (дата звернення: 11.03.2024).

8. Замша А.В. Генеза змісту поняття «особливі освітні потреби». DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-5>

9. *Інклюзивне навчання / Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 18.03.2024).

10. Інклюзивне навчання в умовах війни: як зберегти якість / Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-v-umovakh-viyni-yak/> (дата звернення: 18.03.2024).

11. Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнарод. участю), 6–7 груд. 2019 р. / за заг. ред. М. М. Бриль. Київ : ДНМЦЗКМО, 2019. 420 с.

12. Інклюзивна освіта в Україні: шляхи від теорії до практики : реком. бібліогр. покажч. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад. Л. Г. Айдарова; відп. ред. О. Г. Коробкіна Харків : ХНПУ, 2017. 57 с. URL: <http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/inklyuzivna%20osvita.pdf>

13. Інклюзивне навчання у школі: посібник для директорів закладів освіти. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/> (дата звернення: 18.03.2024).

14. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики» : монографія / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

15. Концепція розвитку інклюзивної освіти : проект. URL: [http://lysiianka-rv-rmk.edukit.cz.ua/Files/downloads/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20\(%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82\).pdf](http://lysiianka-rv-rmk.edukit.cz.ua/Files/downloads/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20(%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82).pdf) (дата звернення: 11.03.2024).

16. Концепція сучасної мистецької освіти. Наказ Міністерства культури України від 20 грудня 2017 р. № 1433 / Державне агентство з питань мистецтв та мистецької освіти. URL: <https://arts.gov.ua/misteczka-osvita-zakonodavstvo/> (дата звернення: 11.03.2024).

17. Ляшенко О.Д. Інклюзивна мистецька освіта: інноваційна проблема XXI ст. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття* : зб. матеріалів науково-практ. конф., м. Київ, 16–17.10.2014 р. Київ, 2014. С. 483–491. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5256/1/O_Lyashenko_16_10_14_konf_IM.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

18. Мистецькі коледжі: доступне освітнє середовище. URL: <https://drive.google.com/file/d/1JZ206F17u6hSOdIF35QwquoaMkpXXXF/view?ts=61b21c1d> (дата звернення: 11.03.2024).

19. Мистецькі школи: доступне освітнє середовище / Л. Ю. Байда, Я. В. Грибальський, О. М. Журбенко. Київ : ВГО НАІУ, 2020. 36 с. URL: <https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/posibnyk-mysteczki-shkoly-dostupne-osvitnye-seredovishhe.pdf> (дата звернення: 11.03.2024).

20. Орф-підхід для людей з інвалідністю. Інклюзія в мистецькій освіті. URL: <https://orffcourse.org.ua/lections/1> (дата звернення: 18.03.2024).

21. План заходів з реалізації Концепції інклюзивної мистецької освіти : веб-сайт ДНМЦЗКМО. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/2020/05/plan-zahodiv-z-realizacziyi-konceptcziyi-inklyuzyvnoyi-mysteczkoji-osvity/> (дата звернення: 18.03.2024).

22. Посібник «Індекс інклюзії: заклади мистецької освіти». URL: <https://drive.google.com/file/d/15LsXKFjсHc4ImXGcRc3aAlfkd7SjQFm/view> (дата звернення: 11.03.2024).

23. Посібник «Нотна система Луї Брайля як основа ефективного навчання дітей з порушенням зору в мистецькій школі. Практично-методичні рекомендації». URL: <https://drive.google.com/file/d/19B13eBPRf2vJBU1o1boSoxxxxmOflehl/view> (дата звернення: 11.03.2024).

24. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 779. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

25. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ МОН України від 01 жовтня 2010 року № 912. (втратив чинність 12.03.2024) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS13929> (дата звернення: 13.03.2024).

26. Про освіту : Закон України № 2145-VIII (Редакція від 04.01.2024) / *Відомості Верховної Ради України*. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

27. Про затвердження плану заходів на IV квартал 2022 р. з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 року № 1041-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2022-%D1%80#Text%20https://naiu.org.ua/project-naiu/mystetska-osvita-bez-obmezhen/>

28. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 19.12.2017 № 2249-VIII / *Відомості Верховної Ради України*. 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16> (дата звернення: 18.03.2024).

29. Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти з особливими освітніми потребами / *Відомості Верховної Ради України*. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 18.03.2024).

30. Ткачук В., Єчкало Ю. Класифікація студентів ВНЗ з особливими освітніми потребами. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. С. 91–93. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274633.pdf>

31. Шумейко Л.М. Державні мистецькі ліцеї: генеза та сучасні культуротворчі процеси. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип 4. С. 281–290. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.39>

Information about the authors:

Shumeiko Liudmyla Mykhailivna,

Postgraduate Student at the Department of Cultural Creative Industries
National Academy of Culture and Arts Management
9, Lavrska str., Kyiv, 02000, Ukraine